

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.54>

НАДЄЙКО М.М.

ПОЗАСУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В США: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

EXTRAJUDICIAL OVERSIGHT OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE UNITED STATES: POSITIVE EXPERIENCE FOR UKRAINE

Наукова публікація присвячена дослідженню особливостей правової регламентації та здійснення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США з метою визначення доцільності імплементації відповідного позитивного досвіду в національне законодавство та юридичну практику.

Зазначається, що у сучасних умовах реформування системи публічного управління в Україні, утвердження принципів верховенства права, належного врядування та людиноцентричності адміністративної діяльності особливого значення набуває пошук ефективних механізмів контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень у сфері взаємодії з бізнесом. Підприємницька діяльність як один із фундаментальних елементів економічного розвитку держави потребує не лише належного нормативного регулювання, але й існування дієвих інструментів захисту суб'єктів господарювання від можливих проявів адміністративного свавілля, надмірного регуляторного втручання, бюрократичних зловживань або непропорційних управлінських рішень. У цьому контексті особливої наукової та практичної значущості набуває дослідження досвіду Сполучених Штатів Америки як держави, що є однією з провідних економік світу, має стабільно високий рівень розвитку підприємницького середовища, сформовану демократичну правову систему та тривалу історію становлення механізмів публічного адміністрування й адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності.

За результатами дослідження встановлено, що найбільш цінним для України є не окреме запозичення конкретних американських інституцій, а саме концептуальний підхід до побудови системи позасудового контролю, в межах якого захист суб'єкта підприємницької діяльності розглядається як невід'ємний структурний елемент належного публічного адміністрування. Особливу практичну цінність для національного правопорядку становить американський досвід формування реального, а не формально-декларативного механізму адміністративного оскарження, за якого перегляд рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративному порядку є не технічною процедурою підтвердження первісного рішення, а ефективним інструментом оперативного захисту прав бізнесу.

Підкреслено, що імплементація позитивного досвіду Сполучених Штатів Америки у вітчизняне законодавство та юридичну практику не повинна здійснюватися шляхом механічного перенесення іноземних інституційних моделей без урахування особливостей української правової системи.

Ключові слова: зарубіжний досвід, позасудовий контроль, підприємницька діяльність, публічне адміністрування, механізм захисту прав, оскарження, омбудсмен, інституції, удосконалення, імплементація.

The scientific publication is devoted to the study of the specific features of the legal regulation and implementation of extrajudicial control over the activities of public administration entities in the field of entrepreneurial activity in the United States, with the aim of determining the feasibility of implementing the relevant positive experience into national legislation and legal practice.

It is noted that, under the current conditions of reforming the public administration system in Ukraine, establishing the principles of the rule of law, good governance, and a human-centered approach to administrative activity, the search for effective mechanisms for controlling the activities of public authorities in the sphere of interaction with business has acquired particular importance. Entrepreneurial activity, as one of the fundamental elements of the state's economic development, requires not only proper legal regulation but also the existence of effective instruments for protecting business entities against possible manifestations of administrative arbitrariness, excessive regulatory interference, bureaucratic abuse, or disproportionate managerial decisions. In this context, the study of the experience of the United States of America acquires particular scientific and practical significance, as the United States is one of the world's leading economies, characterized by a consistently high level of entrepreneurial development, an established democratic legal system, and a long history of developing mechanisms of public administration and administrative-legal regulation of entrepreneurial activity.

The results of the study demonstrate that the most valuable aspect for Ukraine is not the selective borrowing of specific American institutions, but rather the conceptual approach to building a system of extrajudicial control in which the protection of business entities is regarded as an integral structural element of proper public administration. Of particular practical value for the national legal order is the American experience in establishing a genuine, rather than merely formal and declarative, mechanism of administrative appeal, whereby the review of decisions made by public authorities in administrative proceedings serves not as a technical procedure for confirming the initial decision, but as an effective instrument for the prompt protection of business rights.

It is emphasized that the implementation of the positive experience of the United States of America into domestic legislation and legal practice should not be carried out through the mechanical transplantation of foreign institutional models without due consideration of the specific features of the Ukrainian legal system.

Key words: *foreign experience, extrajudicial oversight, entrepreneurial activity, public administration, mechanism for the protection of rights, appeal, ombudsman, institutions, improvement, implementation.*

Актуальність дослідження теми позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США крізь призму можливостей імплементації позитивного досвіду для України зумовлюється сукупністю теоретичних, практичних та трансформаційно-правових чинників. У сучасних умовах реформування системи публічного управління в Україні, утвердження принципів верховенства права, належного врядування та людиноцентричності адміністративної діяльності особливого значення набуває пошук ефективних механізмів контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень у сфері взаємодії з бізнесом. Підприємницька діяльність як один із фундаментальних елементів економічного розвитку держави потребує не лише належного нормативного регулювання, але й існування дієвих інструментів захисту суб'єктів господарювання від можливих проявів адміністративного свавілля, надмірного регуляторного втручання, бюрократичних зловживань або непропорційних управлінських рішень. У цьому контексті особливої наукової та практичної значущості набуває дослідження досвіду Сполучених Штатів Америки як держави, що є однією з провідних економік світу, має стабільно високий рівень розвитку підприємницького середовища, сформовану демократичну правову систему та тривалу історію становлення механізмів публічного адміністрування й адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності.

США становлять особливий інтерес для наукового аналізу не лише через масштаб і впливовість своєї економіки, а й завдяки багаторічному досвіду побудови збалансованої моделі взаємодії між державою та бізнесом, у межах якої поєднуються регуляторна функція публічної адміністрації та ефективні гарантії захисту прав суб'єктів підприємництва. Американська система адміністративного права демонструє, що навіть за наявності потужної, незалежної та

інституційно розвиненої судової системи, яка традиційно розглядається як ключовий механізм захисту прав, значна роль у забезпеченні законності діяльності суб'єктів публічного адміністрування належить саме позасудовим формам контролю. Такий підхід зумовлений тим, що судовий захист, хоча і є фундаментальною гарантією відновлення порушених прав, не завжди відповідає критеріям оперативності, економічної доцільності та доступності для суб'єктів підприємницької діяльності, особливо у випадках, коли йдеться про поточні адміністративні процедури, дозвільні процеси, регуляторний нагляд або адміністративне втручання, яке потребує швидкого реагування.

Практика США переконливо свідчить, що ефективний захист прав підприємців може забезпечуватися не лише через судові оскарження, але й шляхом застосування позасудових механізмів контролю, до яких належать адміністративне оскарження, діяльність спеціалізованих наглядових і контрольних органів, інститути омбудсменів, внутрішньоадміністративний перегляд рішень, механізми комплаєнсу, медіаційні інструменти, а також різноманітні процедури превентивного врегулювання спорів між бізнесом і публічною адміністрацією. Саме такі інструменти дозволяють забезпечити більш оперативне відновлення порушених прав, знизити навантаження на судову систему, мінімізувати фінансові витрати суб'єктів господарювання та водночас підвищити рівень підзвітності органів публічної влади. Особливо цінним є те, що американська модель демонструє практичну ефективність не конфронтаційного, а процедурно збалансованого підходу до вирішення конфліктів між бізнесом і державою.

Для України зазначена проблематика є особливо актуальною в умовах триваючого реформування адміністративного законодавства, адаптації національної правової системи до європейських стандартів належного врядування, необхідності покращення інвестиційного клімату та створення передбачуваного, правозахисно-орієнтованого регуляторного середовища для бізнесу. Незважаючи на наявність механізмів судового захисту, українська практика свідчить про існування низки системних проблем, пов'язаних із тривалістю судового розгляду, високими процесуальними витратами, складністю адміністративного судочинства для суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також недостатньою ефективністю превентивних позасудових способів реагування на неправомірні дії або рішення суб'єктів владних повноважень. За таких умов вивчення американського досвіду є доцільним не з позиції механічного копіювання окремих інституційних моделей, а як джерела апробованих концептуальних підходів до побудови ефективної системи адміністративного контролю, орієнтованої на захист підприємницької свободи та баланс публічних і приватних інтересів.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю наукового осмислення ефективних позасудових механізмів контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності, які довели свою результативність у правовій системі США, з метою виявлення можливостей їх адаптації до українських реалій для підвищення рівня захисту прав суб'єктів господарювання, удосконалення адміністративно-правового регулювання та формування більш ефективної, прозорої й сервісно-орієнтованої моделі взаємодії держави та бізнесу.

Питання адміністративно-правового регулювання відносин між суб'єктами публічного адміністрування та суб'єктами підприємницької діяльності досліджували такі відомі вчені, як Д. Бабенко, О. Болгар, А. Боровик, С. Віннік, М. Віхляєв, Т. Гончарук, О. Деренько, О. Дубинський, Л. Дудник, Н. Заярна, О. Камушков, О. Клим, М. Ковальова, Т. Коломоєць, А. Ковач, А. Красовська, Х. Кульгавець, А. Ластовецький, С. Лисенко, П. Лютіков, Д. Парамонов, Ю. Сагайдак, В. Селіванов, В. Тильчик, Л. Хомко, К. Чаплигін, А. Чорна, О. Юшкевич.

Проте особливості позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США ще не були предметом окремого дослідження, що актуалізує необхідність підготовки цієї публікації.

Постановка завдання. Метою публікації є дослідження особливостей позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США.

Методологія цієї публікації включає класичне поєднання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження. Враховуючи тему публікації, більшою мірою застосовується методологія порівняльного правознавства. Крім того, застосовуються такі відомі наукові підходи, як телеологічний, цивілізаційний, антропологічний, інструментальний та синергетичний.

Результати дослідження. Позасудовий контроль за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в США є багаторівневою системою правових,

організаційних і процедурних інструментів, які дозволяють суб'єктам бізнесу впливати на адміністративні рішення, оскаржувати дії регуляторів, запобігати надмірному регуляторному тиску та забезпечувати підзвітність публічної адміністрації без обов'язкового звернення до суду. Його значення пояснюється тим, що навіть за наявності сильної судової системи судовий захист часто є дорогим, тривалим, процесуально складним і не завжди придатним для оперативного вирішення поточних конфліктів між бізнесом і органами влади. Натомість позасудові інституції у США забезпечують швидший, дешевший і гнучкіший механізм реагування, який не лише відновлює порушене право, а й дає змогу попередити ухвалення надмірно обтяжливих адміністративних рішень.

Першим базовим елементом такої системи є адміністративна процедура, закріплена в Administrative Procedure Act. Вона встановлює загальні правила діяльності федеральних агентств, зокрема процедури нормотворення, адміністративного розгляду, ухвалення індивідуальних рішень, участі заінтересованих осіб та обов'язку адміністрації діяти в межах визначеної процедури [1]. Для підприємців це має принципове значення, оскільки бізнес отримує можливість бути почутим ще до виникнення судового спору, подавати зауваження, брати участь у адміністративному нормотворенні (rulemaking), вимагати мотивованого рішення та використовувати внутрішньоадміністративні засоби перегляду. В Україні найближчим аналогом є Закон України «Про адміністративну процедуру», який також запроваджує стандарти належного адміністративного провадження, право особи бути вислуханою, обов'язок мотивування адміністративного акта та можливість адміністративного оскарження [2]. Перевагою американської моделі є її тривала практика застосування, глибока інтегрованість у діяльність федеральних агентств і поєднання з іншими інструментами регуляторного контролю; перевагою української моделі є сучасна кодифікована спроба уніфікувати адміністративні процедури. Водночас недоліком України залишається недостатня сталість практики застосування нового закону, а недоліком США – складність і фрагментарність процедур у різних агентствах.

Другим елементом є процедура notice-and-comment rulemaking, тобто попереднє оприлюднення проекту регуляторного акта та надання заінтересованим особам, включно з бізнесом, можливості подати зауваження. Цей механізм передбачений § 553 Administrative Procedure Act і є одним із ключових інструментів превентивного позасудового контролю, оскільки дозволяє підприємцям впливати на зміст регулювання ще до його набрання чинності [3]. Його раціональність порівняно із судом полягає в тому, що бізнес не очікує на негативні наслідки вже прийнятого акта, а бере участь у його формуванні. В Україні подібну функцію виконує Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», який передбачає планування регуляторної діяльності, аналіз регуляторного впливу, оприлюднення проектів регуляторних актів та врахування зауважень суб'єктів господарювання [4]. Перевагою США є висока процедурна культура публічних консультацій і значна роль адміністративного запису, тоді як в Україні перевагою є формальне закріплення спеціального режиму саме для господарського регулювання. Водночас українська проблема полягає в нерідко формальному характері консультацій, а американська – у значній технічній складності участі для малого бізнесу без професійної правової підтримки.

Третім важливим інститутом є централізований регуляторний перегляд через Office of Information and Regulatory Affairs у складі Office of Management and Budget. Відповідно до Executive Order 12866 значні регуляторні дії федеральних агентств подаються на перегляд OIRA, що дозволяє оцінити їх економічний вплив, узгодженість із політикою уряду, співмірність витрат і вигод та відсутність дублювання регуляторних вимог [5]. Для підприємництва це є важливим запобіжником проти надмірного адміністративного навантаження. Звернення до такого механізму або участь у регуляторному перегляді часто є ефективнішою за суд, оскільки дає змогу вплинути на регулювання до його остаточного ухвалення. В Україні певним функціональним аналогом є діяльність Державної регуляторної служби України, яка здійснює аналіз проектів регуляторних актів і може реагувати на порушення принципів державної регуляторної політики. Перевагою американської системи є інституційна вага OIRA в системі виконавчої влади та економічна аналітичність перегляду; перевагою української – наявність спеціального органу з мандатом у сфері регуляторної політики. Недоліком США є залежність такого контролю від президентської адміністрації, а недоліком України – обмеженість фактичного впливу регуляторного контролю на практику окремих органів влади.

Четвертим елементом є захист малого бізнесу через Regulatory Flexibility Act. Цей акт зобов'язує федеральні агентства аналізувати вплив регуляторних актів на small entities, включно

з малими підприємствами, та розглядати менш обтяжливі альтернативи [6]. У поєднанні з діяльністю Office of Advocacy при Small Business Administration цей механізм створює спеціальний канал представництва інтересів малого бізнесу у регуляторному процесі. Його ефективність полягає в тому, що малий бізнес може впливати на правила ще до того, як вони стануть джерелом збитків або підставою для судового спору. В Україні аналогічна ідея частково втілена в аналізі регуляторного впливу та консультаціях із суб'єктами господарювання, проте немає настільки інституційно сильної спеціалізованої системи захисту саме малого бізнесу в регуляторному процесі. Перевагою США є фокус на масштабі діяльності та ресурсних можливостях об'єктів регулювання (суб'єктів підприємницької діяльності), тобто врахування різної спроможності великого і малого бізнесу виконувати регуляторні вимоги; перевагою України є нормативна універсальність регуляторної політики. Недоліком США є те, що якість аналізу залежить від добросовісності агентств, а недоліком України – недостатня практична чутливість регуляторних процедур до потреб малого та середнього бізнесу.

П'ятим елементом є Office of the National Ombudsman при Small Business Administration, створений у межах Small Business Regulatory Enforcement Fairness Act. Його функція полягає у розгляді скарг малих підприємств на надмірні, несправедливі або непропорційні дії федеральних органів під час регуляторного нагляду та правозастосування [7]. Ця інституція є особливо показовою для України, оскільки вона не замінює суд, але створює швидкий комунікаційний і контрольний канал між бізнесом та адміністрацією. Для підприємця звернення до омбудсмена часто є раціональнішим за суд, бо не потребує значних витрат, дозволяє уникнути конфронтаційної судової моделі та може спонукати орган влади до перегляду своєї позиції. В Україні найближчим аналогом є Рада бізнес-омбудсмена, утворена постановою Кабінету Міністрів України № 691, яка розглядає скарги бізнесу на недобросовісну поведінку органів влади, державних і комунальних підприємств та сприяє усуненню системних проблем [8]. Перевагою України є активна спеціалізація Ради саме на захисті бізнесу; перевагою США – вбудованість омбудсмена у федеральну систему малого підприємництва. Недоліком обох моделей є рекомендаційний характер значної частини результатів розгляду, однак саме м'яка сила таких інституцій часто дозволяє вирішувати конфлікти швидше, ніж через суд.

Шостим елементом є інститути інспекторів генеральних, які діють відповідно до Inspector General Act of 1978. Вони здійснюють незалежні аудити, розслідування, перевірки ефективності та добросовісності діяльності федеральних органів, включно з тими, які взаємодіють із бізнесом [9]. Для підприємців значення цього механізму полягає не лише в індивідуальному захисті, а й у системному виявленні зловживань, неефективності, корупційних ризиків або неправомірної адміністративної практики. На відміну від суду, інспектор генеральний не обмежений лише спором між конкретними сторонами, а може оцінити ширшу управлінську проблему. В Україні функціональними аналогами є внутрішній аудит, державний фінансовий контроль, антикорупційні механізми, парламентський контроль, а в окремих випадках – діяльність Рахункової палати та органів державного аудиту. Перевагою США є інституційна автономія інспекторів генеральних і їхня спеціалізація всередині федеральних агентств; недоліком – політична вразливість призначення та звільнення таких посадових осіб. В Україні перевагою є наявність кількох каналів контролю, але недоліком є фрагментарність, дублювання повноважень і не завжди достатня незалежність контрольних інституцій.

Сьомим елементом є Freedom of Information Act, який забезпечує право доступу до документів федеральних агентств. Для бізнесу це важливий інструмент позасудового контролю, оскільки він дозволяє отримувати інформацію про адміністративну практику, підстави рішень, регуляторні підходи, статистику правозастосування та документи, необхідні для захисту інтересів підприємства [10]. Його ефективність полягає в тому, що прозорість часто сама по собі дисциплінує адміністрацію і дає бізнесу доказову базу ще до судового спору або замість нього. В Україні аналогічну функцію виконує законодавство про доступ до публічної інформації та право на звернення, однак практична проблема полягає в якості відповідей, обсязі відмов, строках і реальному доступі до повної інформації. Перевагою США є тривала культура FOIA-запитів і спеціалізована інфраструктура FOIA.gov; перевагою України – конституційне й законодавче визнання відкритості публічної інформації. Недоліком обох систем є можливість надмірного використання винятків із доступу, особливо коли йдеться про внутрішні документи адміністрації або чутливу регуляторну інформацію.

Восьмим елементом є Paperwork Reduction Act, спрямований на мінімізацію адміністративного та інформаційного навантаження, яке федеральні органи покладають на бізнес та інших

приватних осіб [11]. Йдеться про контроль за тим, щоб органи влади не вимагали від підприємців надмірних форм, звітів, дозволів, статистичних даних або інших інформаційних подань без належного обґрунтування. Для бізнесу цей механізм є раціональнішим за судовий захист, оскільки дає змогу попередити бюрократичний тиск на етапі погодження інформаційних вимог. В Україні аналогічна проблематика охоплюється регуляторною політикою, адміністративними послугами, цифровізацією та дерегуляційними заходами, однак спеціального настільки розвинутого механізму контролю саме за *paperwork burden* немає. Перевагою США є чітка орієнтація на вимірювання адміністративного навантаження; перевагою України – швидкий розвиток цифрових сервісів. Недоліком США є складність погоджувальних процедур, а недоліком України – нерівномірність цифровізації та збереження надмірної звітності в окремих сферах.

Дев'ятим елементом є альтернативне вирішення адміністративних спорів, передбачене *Administrative Dispute Resolution Act*. Цей акт дозволяє федеральним агентствам використовувати медіацію, переговори, нейтральну оцінку, арбітраж та інші способи врегулювання спорів у межах адміністративного процесу [12]. Для підприємців це особливо важливо, оскільки конфлікт із регулятором не завжди потребує повноцінного судового процесу; іноді достатньо швидкої процедури, у якій сторони можуть досягти прийнятного рішення без значних витрат і публічного протистояння. В Україні альтернативне вирішення спорів розвивається, зокрема через медіацію, адміністративне оскарження та діяльність бізнес-омбудсмена, але у сфері публічно-правових спорів потенціал таких механізмів ще не реалізований повною мірою. Перевагою США є нормативне визнання ADR саме в адміністративному процесі; перевагою України – поступове формування культури судового врегулювання. Недоліком США є те, що ADR не завжди придатний для спорів із високим публічним інтересом, а недоліком України – недостатня довіра бізнесу до позасудових процедур, якщо рішення органу влади фактично залежить від адміністративної дискреції.

Отже, американська модель позасудового контролю у сфері підприємницької діяльності є цінною для України не тому, що її можна механічно перенести, а тому, що вона демонструє комплексний підхід: контроль здійснюється до ухвалення регуляторного акта, під час його застосування, у процесі адміністративного оскарження, через омбудсменські механізми, прозорість, аудит, аналіз регуляторного впливу та альтернативне вирішення спорів. Її головна перевага полягає в тому, що захист бізнесу не зводиться до судового позову, а розглядається як постійний процес стримування адміністративної влади. Для України позитивний досвід США полягає у необхідності посилення реальної, а не лише формальної ролі адміністративного оскарження, розвитку спеціалізованих бізнес-орієнтованих омбудсменських механізмів, підвищення впливовості регуляторного аналізу, зменшення адміністративного навантаження на підприємців і формування культури, за якої орган публічної адміністрації сприймає скаргу бізнесу не як конфлікт, а як інструмент підвищення якості врядування.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що система позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Сполучених Штатах Америки є комплексним, багаторівневим і функціонально ефективним механізмом забезпечення законності публічного адміністрування, захисту прав суб'єктів господарювання та підтримання належного балансу між публічними й приватними інтересами. Аналіз американського досвіду засвідчив, що ефективний захист прав підприємців у взаємовідносинах із публічною адміністрацією не обмежується виключно судовими засобами, а передбачає існування розгалуженої системи превентивних, адміністративних, інформаційних, контрольних і примирних механізмів, які дозволяють оперативно реагувати на можливі порушення, запобігати надмірному адміністративному втручанням та мінімізувати негативні наслідки неправомірної управлінської діяльності ще до трансформації відповідного конфлікту у судовий спір. Саме в цьому полягає одна з ключових переваг американської моделі, оскільки вона орієнтована не лише на відновлення вже порушеного права, але й на попередження самого порушення шляхом інституційного стримування дискреційних повноважень адміністрації.

Дослідження дозволило встановити, що найбільш цінним для України є не окреме запозичення конкретних американських інституцій, а саме концептуальний підхід до побудови системи позасудового контролю, в межах якого захист суб'єкта підприємницької діяльності розглядається як невід'ємний структурний елемент належного публічного адміністрування. Особливу практичну цінність для національного правопорядку становить американський досвід формування реального, а не формально-декларативного механізму адміністративного оскарження, за якого перегляд рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративному порядку є не технічною процедурою підтвердження первісного рішення, а ефективним інструментом оперативного

захисту прав бізнесу. У цьому аспекті доцільною для України видається подальша інституціоналізація адміністративного перегляду рішень органів публічного адміністрування, забезпечення належної процесуальної незалежності органів або посадових осіб, які здійснюють відповідний перегляд, а також запровадження чітких стандартів обов'язкового мотивування результатів розгляду скарг.

Важливим напрямом імплементації позитивного зарубіжного досвіду є також посилення інституційної ролі спеціалізованих механізмів захисту підприємництва, аналогічних американським моделям контролю за участю бізнес-омбудсмена та захисту малого бізнесу від надмірного регуляторного тиску. Для України це означає доцільність не лише подальшого розвитку інституту бізнес-омбудсмена, а й розширення його функціональних можливостей, посилення нормативної визначеності його статусу, гарантій незалежності та практичної обов'язковості реагування органів публічної влади на результати розгляду відповідних звернень. Особливо актуальним це є для малого та середнього бізнесу, який найбільше страждає від адміністративної асиметрії ресурсів у відносинах із державою та не завжди має реальну можливість ефективного судового захисту.

Окремої уваги заслуговує американський підхід до превентивного регуляторного контролю, який базується на оцінці економічної доцільності регуляторних рішень, обов'язковому врахуванні впливу на суб'єктів господарювання, проведенні відкритих консультацій та створенні процедур реальної участі бізнесу у формуванні адміністративних рішень. Для України позитивним напрямом розвитку має стати не лише формальне вдосконалення процедур регуляторної політики, а й підвищення реальної ефективності механізмів публічних консультацій, аналізу регуляторного впливу та контролю за адміністративним навантаженням на підприємницьке середовище. Доцільним видається також подальше впровадження інструментів системного аудиту регуляторних процедур із метою виявлення надмірних бюрократичних бар'єрів та адміністративних вимог, що неоправданно ускладнюють ведення господарської діяльності.

Не менш важливим є позитивний досвід США у сфері забезпечення відкритості діяльності публічної адміністрації, доступу до інформації, внутрішнього аудиту, незалежного контролю за адміністративною діяльністю та використання альтернативних способів врегулювання публічно-правових конфліктів. Для української юридичної практики це актуалізує необхідність подальшого розвитку процедур адміністративної медіації, досудового врегулювання спорів між бізнесом і державою, а також формування такої моделі адміністративного процесу, за якої конфлікт між суб'єктом господарювання та органом влади не сприймається виключно як підстава для судового протистояння, а розглядається як можливість для відновлення порушеного балансу правовими, комунікаційними та адміністративними засобами.

Водночас принципово важливо наголосити, що імплементація позитивного досвіду Сполучених Штатів Америки у вітчизняне законодавство та юридичну практику не повинна здійснюватися шляхом механічного перенесення іноземних інституційних моделей без урахування особливостей української правової системи. Американська система позасудового контролю формувалася в межах англосаксонської правової традиції, для якої характерними є високий рівень процедурної автономії адміністративних агентств, усталена культура адміністративного комплаєнсу, значна роль прецедентного права, розвинені механізми суспільного контролю та тривала історія функціонування демократичних адміністративних інституцій. Натомість український правопорядок функціонує в межах континентально-європейської правової традиції, що характеризується іншим підходом до джерел права, структурою публічного управління, адміністративною централізацією та особливостями юридичної культури взаємодії між державою і приватними особами.

Саме тому адаптація позитивного американського досвіду має здійснюватися на засадах правової рецепції, а не прямого копіювання, із належним урахуванням національних правових традицій, адміністративної практики, інституційної спроможності органів публічної влади, особливостей українського підприємницького середовища, а також сформованих суспільних уявлень про допустимі способи захисту прав у публічно-правовій сфері. Ефективність імплементації залежатиме не від формального запровадження окремих інструментів, а від їхньої здатності органічно інтегруватися у національну систему адміністративного права, відповідати українським правовим звичаям, практиці правозастосування та реальним потребам суб'єктів підприємницької діяльності.

Таким чином, позитивний досвід США у сфері позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності має значний евристичний і практичний потенціал для України, однак його цінність полягає передусім у запозиченні

ефективних правових підходів, управлінських принципів та інституційної логіки побудови системи захисту бізнесу, а не в буквальному копіюванні окремих моделей. Україна може використати цей досвід для подальшого вдосконалення адміністративного законодавства, зміцнення позасудових механізмів захисту прав підприємців, підвищення прозорості та підзвітності публічного адміністрування, а також формування більш сервісно орієнтованої моделі взаємодії держави і бізнесу, яка відповідатиме як сучасним міжнародним стандартам належного врядування, так і національним правовим традиціям.

Список використаних джерел:

1. Administrative Procedure Act, 5 U.S.C. §§ 551–559. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/551> (дата звернення: 16.08.2024).
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20> (дата звернення: 16.08.2024).
3. Rule making, 5 U.S.C. § 553. Legal Information Institute, Cornell Law School. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/553> (дата звернення: 16.08.2024).
4. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1160-15> (дата звернення: 16.08.2024).
5. Executive Order 12866: Regulatory Planning and Review, 58 FR 51735, October 4, 1993. Federal Register. URL: <https://www.federalregister.gov/executive-order/12866> (дата звернення: 16.08.2024).
6. Regulatory Flexibility Act, 5 U.S.C. §§ 601–612. U.S. Small Business Administration, Office of Advocacy. URL: <https://advocacy.sba.gov/resources/regulatory-flexibility-act/> (дата звернення: 16.08.2024).
7. Oversight of regulatory enforcement, 15 U.S.C. § 657. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/657> (дата звернення: 16.08.2024).
8. Про утворення Ради бізнес-омбудсмана: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/691-2014-%D0%BF> (дата звернення: 16.08.2024).
9. Inspector General Act of 1978. Council of the Inspectors General on Integrity and Efficiency. URL: <https://www.ignet.gov/content/inspector-general-act-1978> (дата звернення: 16.08.2024).
10. Freedom of Information Act, 5 U.S.C. § 552. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/oip/freedom-information-act-5-usc-552> (дата звернення: 16.08.2024).
11. Paperwork Reduction Act, 44 U.S.C. Chapter 35. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/44/chapter-35> (дата звернення: 16.08.2024).
12. Administrative Dispute Resolution Act, 5 U.S.C. §§ 571–584. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/5/571> (дата звернення: 16.08.2024).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025